

ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้าน: ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

สามารถ ใจดี

คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

บทคัดย่อ

ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านเป็นทางเลือกในการสร้างเสริมสุขภาพประชาชนภายใต้การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ความหลากหลายของสมุนไพรพื้นบ้านเป็นกระบวนการในการรวบรวมและนำเสนอชนิดพันธุ์สมุนไพรพื้นบ้านภายใต้สังคมพืชที่แตกต่างกัน และมีความเชื่อมโยงกับแนวคิดพฤกษศาสตร์พื้นบ้าน ความหลากหลายของสมุนไพรพื้นบ้านยังเชื่อมโยงกับการใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วย การเป็นอาหาร และการป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืช ทั้งนี้การดำเนินกิจกรรมที่ก่อเกิดกระบวนการสร้างความรู้ การสื่อสารข้อมูลเชิงวิทยาศาสตร์ และการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการอนุรักษ์จะนำไปสู่การคงอยู่และการใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านได้อย่างเหมาะสม

คำสำคัญ: สมุนไพรพื้นบ้าน; ความหลากหลาย; การใช้ประโยชน์; การสร้างเสริมสุขภาพ

วันรับ: 30 ธ.ค. 2566

วันแก้ไข: 26 ม.ค. 2567

วันตอบรับ: 29 ม.ค. 2567

บทนำ

ความซับซ้อนจากกระบวนการพัฒนาที่ไม่สามารถสร้างความสมดุลระหว่างผลประโยชน์เชิงธุรกิจและการก่อเกิดปัจจัยกำหนดสุขภาพ ปรากฏการณ์นี้ส่งผลต่อวิถีการเกิดโรคของประชากรโดยเฉพาะโรคเรื้อรัง สอดคล้องกับรายงานขององค์การอนามัยโลกที่พบว่า โรคเรื้อรังทำให้ประชากรโลกถึง 41 ล้านคนเสียชีวิตในแต่ละปี และเป็นสาเหตุการเสียชีวิตของประชากรทั่วโลกถึงร้อยละ 74 ในแต่ละปี⁽¹⁾ การแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาสุขภาพดังกล่าวมีการนำเสนอทั้งเชิงนโยบายและการศึกษาวิจัยเพื่อค้นหาสาเหตุที่แท้จริงของการเกิดโรคเรื้อรังแต่ละชนิด แต่แนวโน้มของการเกิดโรคยังคงเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้หลายประเทศได้นำภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านอันเป็นภูมิปัญญาที่สั่งสม ทดลองใช้ และสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาประยุกต์ใช้ในการบำบัดโรคและ

การสร้างเสริมสุขภาพของประชาชนมาหลายร้อยปี ดังเช่นตำรายาสมุนไพรที่ใช้ในการแพทย์อายุรเวท (Ayurveda) กัมโป (Kampo) สิทธะ (Siddha) การแพทย์แผนจีน (traditional Chinese medicine: TCM) และการแพทย์แผนเกาหลี (traditional Korean medicine) และอื่นๆ⁽²⁾ ในส่วนของประเทศไทยการใช้สมุนไพรพื้นบ้านมีข้อมูลที่ถูกบันทึกตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้พัฒนาต่อเนื่อง สร้างคุณค่า และมูลค่าจนถึงปัจจุบัน และมีการจัดทำแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2560-2564) โดยมีเป้าหมายเพื่อการส่งเสริม รักษา และพัฒนาผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาสมุนไพรไทย ทั้งนี้การใช้ประโยชน์ที่เพิ่มขึ้นได้ส่งผลต่อการบริหารจัดการพืชสมุนไพรที่ชุมชนรู้จักสรรพคุณและนำมาใช้ประโยชน์ที่มีประมาณ 1,800 ชนิด และมี 300 ชนิดที่เป็นวัตถุดิบสมุนไพรที่หมุนเวียนใน

ห้องตลาด ซึ่งการบริหารจัดการสมุนไพรที่ไม่เป็นระบบที่ผ่านมาส่งผลให้เกิดการขาดแคลนวัตถุดิบหลายชนิด คุณภาพวัตถุดิบไม่ผ่านมาตรฐาน และปัญหาด้านการกำหนดมาตรฐานคุณภาพวัตถุดิบ⁽³⁾ นอกจากนี้ความต้องการใช้สมุนไพรที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทั่วโลกยังส่งผลต่อความเสี่ยงการสูญเสียของสมุนไพรบางชนิด⁽⁴⁾ โดยเฉพาะสายพันธุ์สมุนไพรพื้นบ้านที่มีความอ่อนไหวต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและการคุกคามของมนุษย์ สอดคล้องกับรายงานการศึกษาพบว่า การนำสมุนไพรพื้นบ้านมาใช้ประโยชน์มากเกินไปในเมือง Gurung ประเทศเนปาล และการจัดการป่าไม้ที่ไม่มีประสิทธิภาพส่งผลต่อการลดลงของชนิดพันธุ์สมุนไพรพื้นบ้านและองค์ความรู้ดั้งเดิมของประชาชน⁽⁵⁾

ในส่วนของ การใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพมีความสอดคล้องกับความหลากหลายของสมุนไพรในแต่ละพื้นที่ ดังเช่น พื้นที่ทางตอนใต้และตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศเอธิโอเปียที่สมุนไพรพื้นบ้านมีความสำคัญต่อการใช้เป็นยารักษาโรคในมนุษย์ จำนวน 30 โรค และโรคในสัตว์ จำนวน 5 โรค ซึ่งในพื้นที่สมุนไพรพื้นบ้านหลายชนิดมีความเสี่ยงสูงต่อการสูญพันธุ์จากการใช้ประโยชน์ของมนุษย์⁽⁶⁾ สอดคล้องกับรายงานการศึกษาในประเทศไทยที่พบว่า ประชาชนในชุมชนสะลง - ชีเหล็ก อำเภอมะริม จังหวัดเชียงใหม่ จะแสวงหาสมุนไพรพื้นบ้านจากป่าธรรมชาติโดยใช้ประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ บางส่วนมีองค์ความรู้ในการปรุงตำรับยาสมุนไพรเพื่อใช้บรรเทาอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย แต่ในปัจจุบันการแสวงหาสมุนไพรมาใช้ประโยชน์เริ่มจะหายาก สมุนไพรพื้นบ้านบางชนิดที่เป็นสมุนไพรประจำถิ่นไม่พบในป่าธรรมชาติ⁽⁷⁾ และยังมีรายงานการศึกษาการสุ่มสำรวจชนิดพันธุ์สมุนไพรพื้นบ้านในป่าธรรมชาติพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ จังหวัดลำพูน พบว่า มีพืชสมุนไพรพื้นบ้านกลุ่มไม้ใหญ่จำนวน 9 ชนิด พืชสมุนไพรที่มีค่าดัชนีสำคัญมากที่สุด คือ มะเกลือ (ร้อยละ 1.04) พืชสมุนไพรไม้พุ่มจำนวน 12 ชนิด พืชสมุนไพรที่มีค่าดัชนีสำคัญมากที่สุด คือ ชะเอมป่า (ร้อยละ 3.85) และสมุนไพรพื้นล่างจำนวน 9 ชนิด พืชสมุนไพรที่มีความหนาแน่นมากที่สุดคือหนอนตายยาก (406 ต้นต่อไร่) ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพโดยเฉพาะการขยายพื้นที่ของเทศบาลตำบลที่ก้าวกระโดดและรุกล้ำ

พื้นที่เกษตรและป่าธรรมชาติ ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นปัจจัยสำคัญยิ่งต่อการใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้าน⁽⁸⁾

จากสถานการณ์ข้างต้นจะเห็นได้ว่าภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านกำลังเผชิญปัญหาการสูญเสียความหลากหลายของชนิดพันธุ์อันมีสาเหตุสำคัญจากการใช้ประโยชน์ของประชาชนที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง บทความวิชาการนี้จึงได้ทบทวนและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องซึ่งข้อมูลนี้อาจจะนำไปสู่การพัฒนากิจกรรมของชุมชนหรือหน่วยงานราชการในการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพของประชาชนต่อไป

การใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้าน เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพ

สถานการณ์ปัจจุบันกระแสการพัฒนาและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ส่งผลให้การใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรโดยเฉพาะพืชสมุนไพรพื้นบ้านที่บรรพบุรุษสั่งสมมาถูกลดความสำคัญลง อย่างไรก็ตามพืชสมุนไพรพื้นบ้านยังมีความสำคัญต่อการสร้างเสริมสุขภาพของประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา มีรายงานการนำตำรับยาสมุนไพรพื้นบ้านมาผสมผสานเป็นทางเลือกในการสร้างเสริมสุขภาพประชาชนร่วมกับระบบการแพทย์สมัยใหม่ในประเทศอินเดีย⁽¹²⁾ ในจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศปากีสถานประชาชนมีการใช้สมุนไพร 30 ชนิดเพื่อการป้องกันและรักษาโรคเกี่ยวกับทางเดินอาหาร และใช้ส่วนใบมาปรุงเป็นตำรับยาสมุนไพร ร้อยละ 30⁽¹³⁾ ในประเทศไทยสมุนไพรพื้นบ้านมีการนำมาใช้เพื่อการสร้างเสริมสุขภาพในรูปแบบที่หลากหลาย ดังเช่น

1. การใช้ประโยชน์เพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วยสมุนไพรพื้นบ้านหลากหลายชนิดมีสรรพคุณทางยาที่มีการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ว่าสามารถรักษาโรคได้ ซึ่งสมุนไพรเหล่านี้ได้มีการผลิตออกจำหน่ายเชิงการค้า ทั้งนี้ประชาชนในชุมชนชนบทหลายพื้นที่ยังคงรูปแบบดั้งเดิม ดังเช่นการใช้ยาต้มอันเป็นการปรุงตำรับยาสมุนไพรพื้นบ้านชนิดเดี่ยวหรือหลายชนิดรวมกันแล้วสกัดเอาตัวออกจากสมุนไพรพื้นบ้านด้วยด้วยน้ำร้อน ทั้งนี้ส่วนของสมุนไพร

พื้นที่บ้านที่นิยมใช้จะเป็นกลุ่มไม้เนื้อแข็ง (ลำต้น ราก เปลือกไม้) ซึ่งต้องใช้การต้มจึงจะมีตัวยาออกมา ดังภาพที่ 1

ยังมีสมุนไพรพื้นบ้านที่หอมพื้นบ้านด้านสมุนไพร ได้บันทึกเป็นตำรับยาต้มเพื่อใช้ในการดูแลและรักษาอาการเจ็บป่วยทั่วไป เช่น ลูกมะปิ่น (มะตูม) ไม้ฝาง แหนต้น แหนเครือ ต้นตันขอ (เล็บเหยี่ยว) หญ้าม้าแม่กำ กวาง-หีเปี้ยะ (สังกรณี) อ้อสะพายควาย หนามจ้าย (กำจาย) หนามหานแดง ส้มป่อยต้น ไม้มะขามป้อมต้น ไม้มะขาม (ต้องเลือกต้นที่ฝักยาวๆ) หนามเกิด เหง้าไพล เหง้าข่า เปล้าน้อย มะแตกเครือ เครือป่าหนิง เครือไล่ช้าง หญ้าหลับ-เมินหลวง (ใหญ่) หญ้าหลับเมินน้อย มะเขือแจ้เครือ มะเขือแจ้หาม ไม้มะตอก ศรีเสื่อน้อย ไม้แฉะ ไม้หนนางต้น เครือป่อเจียน ปิดปิวแดง ปิดปิวขาว เครือหนามหารขาว เปล้าตองแตก แก่นต้นขี้เหล็กบ้าน (กระพี้) แก่นต้นลมแล้ง (คุณ) เครือมะบ้า เครือก้องแกบแดง จะค่าน (สะค่าน) โดไม่รู้-ล้ม ไม้ผีเสื้อหลวง ไม้มะเกลือ กำลังเสือโคร่ง เป้าหลวง ไม้สัก ไม้มะตั่ง (ตุมกาขาว) ผักฮ้วนหมู ไม้กาสะลอง ผักหนอก (ใบบัวบก) กำลังช้างสาร กำลังช้างเผือกเหง้าขิงแห้งส่วนใหญ่ จะต้มสมุนไพรร่วมกับข้าวเปลือกจ้าวและนำน้ำมาต้ม⁽¹⁴⁾

แนวทางการใช้สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการรักษา ความเจ็บป่วยเป็นความพยายามแสวงหารูปแบบการใช้

ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการดูแลสุขภาพเพิ่มขึ้น และได้นำสมุนไพรพื้นบ้านมาใช้ควบคู่กับการรักษาโรคแผนปัจจุบัน บางครัวเรือนมีการใช้ผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่กำหนดทั่วไป เช่น ยาแก้ไอมะขามป้อม ยาอมมะแว้ง ขมิ้นชันแคปซูล แต่สมุนไพรเหล่านี้บางชนิดไม่มีข้อมูลสรรพคุณทางยาและข้อมูลประสิทธิภาพในการรักษา ความเจ็บป่วย การใช้เป็นการบอกเล่าผ่านเพื่อนบ้าน เครือญาติ และกลุ่มผู้ป่วยอาการเดียวกัน

2. การใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการเป็น วัตถุประสงค์ในการปรุงตำรับอาหารพื้นบ้าน โดยประชาชน จะปลูกสมุนไพรพื้นบ้านไว้ในพื้นที่ครัวเรือนเพื่อสะดวก ต่อการใช้ บางชนิดยังสามารถจำหน่ายเป็นรายได้เสริม ให้กับครอบครัวได้ เช่น ดีปลี มะกรูด บางชนิดเป็นไม้พุ่ม ขนาดกลางนอกจากจะใช้เพื่อการเป็นอาหารแล้วยังให้ร่มเงา ทำให้ประชาชนนิยมนำมาปลูกไว้ในครัวเรือนของตนเอง เช่น เพกา มะรุ้ม ส้มป่อย สอดคล้องกับผู้สูงอายุในพื้นที่ เทศบาลตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ที่จะ ปลูกสมุนไพรพื้นบ้านที่ใช้เป็นวัตถุประสงค์ในการปรุงอาหาร (ผักพื้นบ้าน) และเป็นส่วนประกอบในเครื่องปรุงอาหาร ในครัวเรือนของตนเอง ทั้งนี้แยกชนิดของสมุนไพรพื้นบ้าน ตามการใช้ประโยชน์เป็นวัตถุประสงค์หลักในการปรุงอาหาร

ภาพที่ 1 ตำรับยาต้มจากมะกอบ้าและฮาก (ราก) บะอูน (ตำรับยาระบาย)

เช่น บอน (ตุน) ชะอม (ผักหละ) เพกา (ลิดไม้) เป็นต้น และบางชนิดใช้เป็นส่วนผสมในเครื่องปรุงอาหาร เช่น กระชาย (หัวละแอน) ขมิ้น (ข้าวขมิ้น) ไพล (ปูเลย) สะค่าน (จะค่าน) ไบย่านาง (จ้อยนาง) เป็นต้น เป็นผักแกลัมน้ำพริกหรือลาบหรือตำรับอาหารที่มีรสเผ็ด เช่น พลุควา (ควาตอง) มะระขี้ยก (ป่าห้อยขี้ยก) มะแว้งต้น (ป่าแขวงขม) เป็นต้น⁽¹⁴⁾

3. การใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืช ดังเช่น สะเดา ว่านน้ำ ขมิ้นชัน บอระเพ็ด กลอย ผักโขม เถาวัลย์เปรียง (เครือตาปลา/เครือไหล) สาบเสือ มะค่าดีควาย (ส้มป่อยเทศ/มะขัก) หญ้าวงช้าง หญ้าน้ำนมราชสีห์ รวงแดง หางไหลแดง หนอนตายยาก (ปงมดง่าม) ทั้งนี้เกษตรกรในหลายพื้นที่ที่มีการพัฒนาวิธีการหมักสมุนไพรให้เป็นน้ำหมักชีวภาพแตกต่างกัน ดังเช่น การนำมะค่าดีควาย (ผลแก่บดละเอียดหมักร่วมกับน้ำอย่างน้อย 3 วัน กรองกากออกแล้วนำไปผสมกับน้ำสะอาดฉีดพ่น) มะหลอด (ผลแก่บดละเอียดหมักร่วมกับน้ำอย่างน้อย 1 วัน กรองกากออกแล้วนำไปผสมกับน้ำสะอาดฉีดพ่น) ปองมดง่าม (หนอนตายยาก) หรือหญ้าวงช้าง (ต้นบดละเอียดหมักร่วมกับน้ำอย่างน้อย 2 วัน กรองกากออกแล้วนำไปผสมกับน้ำสะอาดฉีดพ่น)⁽¹⁵⁾ ในส่วนของประสิทธิภาพในการกำจัดแมลงศัตรูพืชมีรายงานการศึกษา พบว่า สารสกัดจากพริก พริกไทย และสะเดา มีประสิทธิภาพในการไล่และเป็นสารฆ่าแมลงอ่อน ทั้งนี้สารสกัดจากพริก พริกไทย และสะเดาสามารถนำไปใช้ในการควบคุมแมลงอ่อนในแปลงปลูกได้ อันเป็นการลดต้นทุนในการซื้อสารเคมีฆ่าแมลงและฤทธิ์ของสารสกัดจากพืชสมุนไพรเหล่านี้ไม่มีผลกระทบต่อผลผลิตพืช ไม่มีฤทธิ์ตกค้างและไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม⁽¹⁶⁾

การใช้ประโยชน์จากสมุนไพรพื้นบ้านยังมีความแตกต่างกันตามลักษณะภูมิประเทศ ภูมิปัญญาที่มีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นทั้งภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการแสวงหาต้นยา การปลูก และการใช้ประโยชน์ ประชาชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรพื้นบ้าน ถึงแม้ประชาชนบางส่วนจะใช้เป็นประจำแต่ไม่แน่ใจว่าวิธีการที่ใช้อยู่ถูกต้องหรือไม่ นอกจากนี้การแสวงหาสมุนไพรมาใช้ประโยชน์เริ่มจะหายาก สมุนไพรพื้นบ้านบางชนิดที่เป็นสมุนไพรประจำถิ่นไม่พบในป่าธรรมชาติ ผู้ป่วยโรคเรื้อรังบางส่วนนำสมุนไพรต่างถิ่น เช่น ป่าช้าเหงา (หนานเฉาเหว่ย)

มาปลูกในครัวเรือนและใช้เพื่อรักษาความเจ็บป่วยโดยไม่ได้รับรู้ถึงสรรพคุณและวิธีการใช้ที่ถูกต้องเป็นเพียงการบอกเล่าสืบทอดกันมา หน่วยงานและชุมชนถึงแม้จะมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อการสร้างการรับรู้ของประชาชน แต่ยังไม่สามารถเข้าถึงประชาชนทุกกลุ่มได้⁽⁷⁾

วิจารณ์

ภูมิปัญญาสมุนไพรพื้นบ้านได้สะท้อนทางเลือกในการสร้างเสริมสุขภาพของประชาชนภายใต้ค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพที่เพิ่มสูงขึ้น ทั้งนี้ความหลากหลายของชนิดสมุนไพรพื้นบ้านเป็นการรวบรวมชนิดพันธุ์สมุนไพรเฉพาะพื้นที่ที่ผ่านการแสวงหา ทดสอบ บันทึกลง และถ่ายทอดสู่คนรุ่นต่อมา แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันหลายพื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อการสูญเสียความหลากหลายชนิดของสมุนไพรพื้นบ้านในชุมชนและป่าธรรมชาติ โดยสาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการที่ประชาชนนำสมุนไพรมาปลูกในพื้นที่ครัวเรือน บางชนิดไม่สามารถเจริญเติบโตได้ บางชนิดถูกใช้ประโยชน์เกินกำลังที่สมุนไพรจะเจริญเติบโตได้ตามความต้องการ ความหลากหลายชนิดของสมุนไพรพื้นบ้านยังเชื่อมโยงกับการใช้ประโยชน์เพื่อการรักษาอาการเจ็บป่วย การเป็นอาหาร และการใช้เพื่อป้องกันกำจัดแมลงศัตรูพืช ทั้งนี้กลุ่มผู้สูงอายุและหมอมสมุนไพรพื้นบ้านเป็นกลุ่มประชาชนที่ยังคงใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง รูปแบบการใช้ประโยชน์ข้างต้นยังสะท้อนทางเลือกหรือแนวทางการบูรณาการร่วมกับแนวคิดการสร้างเสริมสุขภาพแนวใหม่ทั้งความมั่นคงด้านอาหารและการเกษตรปลอดภัย บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น อย่างไรก็ตามการใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้านจำเป็นต้องสร้างองค์ความรู้ที่ถูกต้องและสร้างระบบการสื่อสารข้อมูลให้ประชาชนทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์ข้อมูลนั้นได้อย่างเท่าเทียมโดยเฉพาะข้อมูลด้านวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสรรพคุณทางยา รวมถึงการพัฒนากิจกรรมที่สร้างการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงของทุกภาคส่วนเพื่อการอนุรักษ์ความหลากหลายชนิดสมุนไพรพื้นบ้าน ซึ่งการดำเนินกิจกรรมเหล่านี้จำเป็นต้องมีการสนับสนุนทั้งงบประมาณ บุคลากร และองค์ความรู้ด้านวิชาการที่เกี่ยวข้อง

เอกสารอ้างอิง

1. World Health Organization. Noncommunicable diseases [Internet]. [cited 2023 Oct 2]; Available from: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/noncommunicable-diseases>
2. Yang X, Luan X. Annual advances in traditional medicine for tumor therapy in 2019. *Traditional Medicine Research* 2020;5:90-107.
3. กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. แผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560-2564. กรุงเทพมหานคร: ทีเอส อินเทอร์เน็ต; 2559.
4. Tahir AH, Hussain Z, Yousuf H, Fazal F, Tahir MA, Kashif M. Traditional herbal medicine and its clinical relevance: a need to preserve the past for the future. *Journal of Biosciences and Medicines* 2022;10:64-75.
5. Khakurel D, Uprety Y, Ahn G, Cha JY, Kim WY, Lee SH, et al. Diversity, distribution, and sustainability of traditional medicinal plants in Kaski district, western Nepal. *Front Pharmacol* 2022;13:1076351.
6. Mengistu DK, Mohammed JN, Kidane YG, Fadda C. Diversity and traditional use knowledge of medicinal plants among communities in the south and south-eastern zones of the Tigray region, Ethiopia. *Diversity* 2022;14(4):306.
7. สามารถ ใจเตี้ย, ชัชชญา สมมณี, วรุณี จินะสุข, ปกิตา ธรรมใจ. การใช้ประโยชน์ และข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการอนุรักษ์สมุนไพรพื้นบ้าน: กรณีศึกษาชุมชนสะลวง - ชี้เหล็ก อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. *วิจัยราชภัฏเชียงใหม่* 2564;22:90-102.
8. สามารถ ใจเตี้ย, พัชรี วงศ์พันธ์. ความหลากหลายและการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพรพื้นบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ จังหวัดลำพูน. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี อุดรดิตถ์* 2560;9:13-22.
9. Tansley AG. *The British islands and their vegetation*. Cambridge: Cambridge University Press; 1939.
10. Pei SJ. Ethnobotanical approaches of traditional medicine studies: some experiences from Asia. *Pharmaceutical Biology* 2001;39(sup1):74-9.
11. Pielou EC. *Ecological diversity*. New York: Wiley; 1975.
12. Saikat S, Raja CR. Modernization and integration of Indian traditional herbal medicine in clinical practice: importance, challenges and future. *Journal of Traditional and Complementary Medicine* 2017;7:234-44.
13. Aziz MA, Adnan M, Khan AH, Shahat AA, Al-Said MS, Ullah R. Traditional uses of medicinal plants practiced by the indigenous communities at Mohmand agency, FATA, Pakistan. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 2018;14:2.
14. สามารถ ใจเตี้ย. ความหลากหลาย การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรพื้นบ้านและนิเวศวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์ในพื้นที่ลุ่มน้ำลี้ จังหวัดลำพูน. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่; 2558.
15. สามารถ ใจเตี้ย, ลิวลี รัตนปัญญา, วรณลักษณ์ แสงโสภา, ดารารัตน์ จำเกิด. การใช้ประโยชน์สมุนไพรพื้นบ้านเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพของผู้สูงอายุเทศบาลตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม* 2562;38:613-18.
16. นันทมา นนท์แข็ง, สุชาวดี กลางจ้อหอ, จริญญา รอดดี. ประสิทธิภาพสารสกัดสมุนไพรต่อการควบคุมเพลี้ยอ่อน *Macrosiphum euphorbiae* (Hemiptera: Aphididae) ในมะเขือเทศ. *แก่นเกษตร* 2562;47(ฉบับพิเศษ 1):365-70.

Wisdom of Traditional Herbal Medicine: Species Diversity and Utilization for Health Promotion

Samart Jaitae

Faculty of Science and Technology, Chiang Mai Rajabhat University, Thailand

Abstract

The wisdom of traditional herbal medicine promotes health by utilizing natural resources in each area. The diversity of traditional herbal medicine is highlighted through the process of collecting and presenting local herbal species in various plant communities, which is linked to ethnobotany. The herbs can be used for treating illnesses, providing food, and controlling pests. Conducting activities that facilitate the process of knowledge creation, scientific communication, and conservation will lead to the preservation and appropriate utilization of the traditional herbal medicine.

Keywords: traditional herbal medicine; species diversity; utilization; health promotion